

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ПРАЦІ

Структурні зміни, що відбуваються в Україні протягом становлення її як демократичної держави, супроводжуються негативними тенденціями в господарському комплексі. Вони посилили напруження в соціальній сфері і негативно вплинули на рівень життя населення всіх регіонів України, зокрема вплинули на формування ринку праці, становлення якого супроводжується посиленням проблем зайнятості та працевлаштування. Привертає увагу регіональна асиметрія цього процесу. Закономірно виникають підстави для негативних оцінок ефективності загальнонаціональної міграційної політики країни. Проте сьогодні в умовах глобалізації та світової економічної кризи, коли міграційні потоки стали набагато масштабнішими, загострилося багато проблем і з'явилися виклики, нові як для самих трудових мігрантів, так і для країн-донорів та країн-реципієнтів.

Проблема трудової міграції населення – одна з найважливіших в нашій державі. Вона потребує ретельного аналізу науковців та адекватних дій з боку законодавчої та виконавчої влади. Як відомо, у структурі робочої сили регіонів України сформувався багатомільйонний контингент осіб, для яких трудова міграція є основним видом зайнятості й основним джерелом доходів. Тому вирішення цієї проблеми має велике суспільно-політичне та соціальне значення. Трудова міграція впливає на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в регіонах України.

Масштаби та напрями міграції трудових ресурсів свідчать про стабільність або, навпаки, нестабільності суспільного розвитку країни, про рівень життя населення, розвитку економіки. Основним чинником, що обумовлює значні масштаби трудової міграції українців за кордон, є економічна ситуація в країні. Проте зростання темпів економічного розвитку і рівня життя населення в регіонах України за останні 2009-2011 роки не мають істотного впливу на зниження міграційної активності українських громадян. Саме через вплив економічної нестабільності, незабезпеченість робочими місцями, відсутності умов застосування своїх інтелектуальних, творчих здібностей, низький рівень заробітної плати та постійної напруженої політичної та економічної ситуації в регіонах України спостерігається висока міграційна активність населення.

Одним із регіонів, де спостерігаються найбільші міграційні процеси є Європа, а кількість працюючих мігрантів складає 20 млн. чол. Особливістю цього регіону є подвійна міграція: з країн Центральної Європи у Західну Європу та з країн Східної Європи у Центральну. Західна Європа завдяки високому рівню доходів та постійній потребі у додатковій робочій силі завжди була одним з основних напрямків міграційних процесів як з Центральної, так і з Східної Європи [1].

Вплив міграційного чинника на формування ринку праці має свої особливості щодо сили та характеру прояву та значно залежить від суспільно-географічних передумов розвитку окремих територій. Географічне положення, демографічна ситуація та особливості господарської системи впливають на формування міграційної поведінки населення, визначають її напрям і тривалість.

Слід зазначити, що не завжди місце проживання є місцем прикладання праці. Це визначається неузгодженістю структури попиту та пропозиції, недостатніми можливостями реалізації працересурсного потенціалу через недостатній рівень розвитку сфери прикладання праці, тощо. Наявність попиту за межами регіону стає причиною сезонних трудових міграцій на великі відстані. Зв'язки з працевикористання можуть проявлятися як у межах регіону чи області – регіональні, країни – міжрегіональні, так і на міждержавному рівні – міжнародні.

Якість життя, рівень доходів і добробуту прямо пов'язані з ситуацією на ринку праці, співвідношенням попиту та пропозиції. Процеси вивільнення та перерозподілу робочої сили визначають рівень доходів і формують структуру витрат населення, яке проживає у межах даної території. Високий рівень безробіття обертається для регіону не лише збитками, падінням рівня життя, він є також джерелом криміналізації, призводить до маргіналізацій населення. Одночасно, через нестачу робочих місць, посилюється інтенсивність трудових міграцій, особливо у межах України.

В регіонах України існує суттєва проблема зайнятості населення, тому приймаючи рішення щодо зміни місця проживання, потенційний мігрант зіставляє не лише переваги можливих територій призначення порівняно з регіоном проживання, а й бере до уваги фактори привабливості потенційних можливих робочих місць та ефект, який може отримати від переміни місця роботи. Тому при аналізі трудової міграції слід враховувати важливий чинник, який суттєво впливає на об'єми мігруючого населення, це мобільність робочої сили.

Особливо простежується відтік працездатного населення у містах, основу господарської діяльності яких визначають одне чи декілька промислових підприємств та сільських населених пунктів, де сферу прикладання праці формують сільськогосподарські підприємства. Така ситуація на окремих локальних та регіональних ринках праці сприяла

посиленню впливу міграційного чинника на їх функціонування. Мобільність працездатного населення є однією з характеристик ринку праці. Вона полягає у готовності частини працересурсного потенціалу мігрувати з метою працевлаштування на робочі місця з більш привабливими умовами [2]. Для населення регіонів України, яке має високий рівень кваліфікації, можливість працевлаштування за кордоном, часто є шансом забезпечити більш широкі можливості професійної самореалізації та отримати більш високий рівень матеріального достатку. Тоді трудова міграція є чинником, що знижує тиск безробіття на внутрішній ринок праці, отже, зменшує рівень соціального напруження в суспільстві.

Однак, на нинішньому етапі формування регіонального ринку праці мобільність населення є вимушеною, та у переважній більшості випадків має нелегальний характер.

Найбільш важливе значення мають соціально-економічні причини міграції населення, які характеризують: розміщення виробництва на території регіону; рівень економічного розвитку; розміри інвестицій; рівень розвитку інфраструктури; можливість працевлаштування; можливість отримання освіти, житла. Проте, у деяких регіонах економічні процеси супроводжуються високим рівнем безробіття, неповною зайнятістю, низькими заробітками. Наслідком цих негативних проявів є прогресуюча трудова міграція з України, яка охопила нині не лише низькокваліфікованих, але й висококваліфікованих працівників, яких активно спонукають до трудової міграції країни Західної Європи. Усе це створює гостру загрозу того, що, втративши працівників високої кваліфікації, Україна може втратити середній клас, перетворившись у типову країну третього світу у центрі Європи, яка уже нині потребує «імпорту» не лише якісних товарів, але й висококваліфікованих послуг включно із управлінськими, освітніми та медичними.

Значний вплив трудових ресурсів деформує професійно-кваліфікаційну структуру регіонального ринку праці. Особливо це стосується працівників освітньої сфери, медицини, фахівців з інженерних та технічних спеціальностей, які могли б реалізувати інноваційні принципи економічного зростання, обслуговувати високотехнологічні виробництва, та в силу неможливості працевлаштування у межах регіону реалізують свій трудовий потенціал в інших країнах. Становлення регіонального ринку праці відбувається в умовах значної інтенсивності трудових міграцій. Нині у європейських та інших країнах сформувався стійкий попит на українські трудові ресурси. Їх основною конкурентною перевагою є згода на роботу за заробітну плату, яка у декілька разів нижча за ту, яку роботодавець виплачує своїм співвітчизникам.

Одним із наслідків впливу трудових міграцій на функціонування регіонального ринку праці є втрата кваліфікації працівниками-мігрантами. Особи з високим рівнем професійної

підготовки через нелегальний характер працевлаштування і досить часто невисокий рівень знань мови країни, де вони працевлаштовуються виконують низькокваліфіковану роботу.

Рівень безробіття є наступним чинником, що дуже часто змушує людей шукати роботу за кордоном. За даними експертів Міжнародної організації праці, в Україні рівень офіційного безробіття у 2011 році склав 7,9 % у розрахунку до економічно активного населення віком від 15-70 років і був нижчим, ніж відповідний показник по країнах Євросоюзу (9,7% [3]). Цей показник значно відрізняється за регіонами, де найвищий відсоток безробітних по відношенню до економічно активного населення у віці 15–70 років спостерігається у західних областях. Саме звідси і спостерігається найбільший потік трудових мігрантів. Варто зазначити, що в деяких країнах Західної Європи рівень безробіття є не нижчим, а подекуди навіть вищим, ніж в Україні. Наприклад, в Іспанії рівень безробіття у 2011 році склав 21,7% (рис.1).

(у % до економічно активного населення у віці 15 років і старше, для України – у віці 15-70 років)

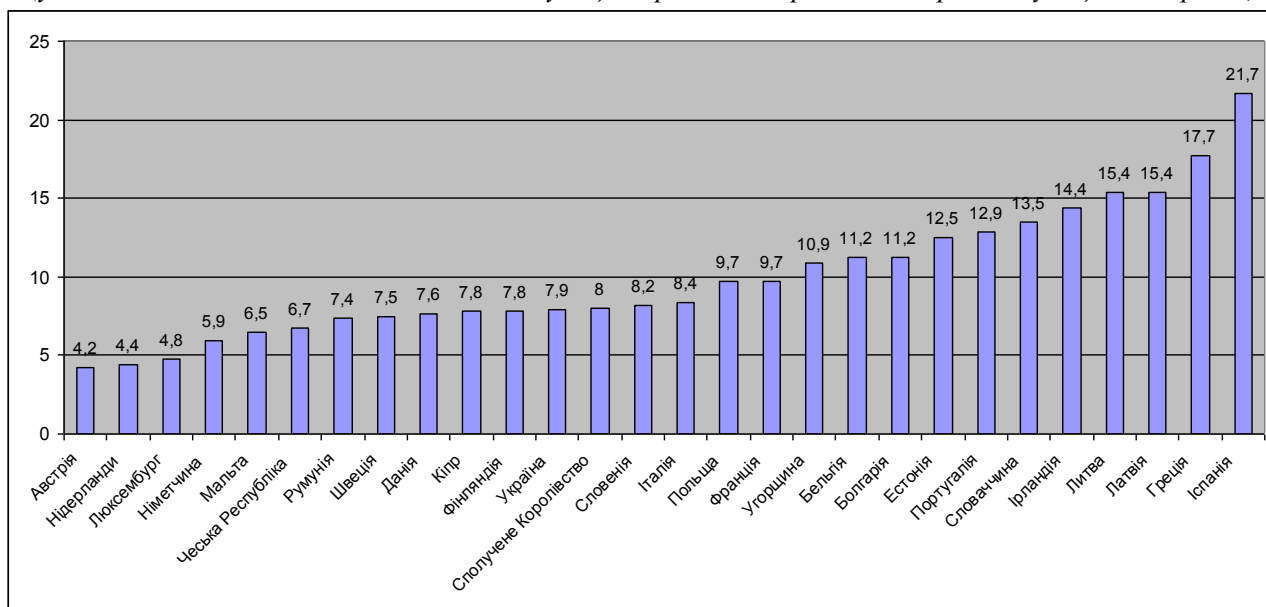

Рис. 1. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у країнах Євросоюзу (27 країн) та в Україні у 2011 році.

Однак поряд з високим загальним рівнем безробіття країни Європи відчувають гострий дефіцит працівників робітничих спеціальностей, таких як будівельники, прибиральники, працівники сільського господарства тощо. Такі «непривабливі» з точки зору оплати праці для місцевих жителів вакансії досить часто заповнюються за рахунок мігрантів, у тому числі з України. Істотному зростанню кількості трудових мігрантів сприяло також розширення ЄС, що відбулося за рахунок країн Центральної та Східної Європи, й відкриття кордонів між ними. До того ж різке скорочення народжуваності та старіння населення у країнах ЄС на тлі розширення виробництва також стимулює зростання міграції. Наприклад, здійснений урядом Чехії аналіз демографічної ситуації засвідчив, що до 2030 року на чеському ринку праці не

вистачатиме понад 420 тис. працівників [4]. Отже, міграційна політика ЄС, більшість країн якого перебуває у фазі демографічної кризи, спрямована на залучення робочої сили з інших країн в тому числі з регіонів України.

Спостерігаються істотні відмінності рівнів міграційної активності населення залежно від регіону проживання (табл. 1). Найактивнішу участь у зовнішніх трудових міграціях беруть

Таблиця 1

Трудові мігранти за країнами перебування та територіальними зонами, 2008-2011 рр.

	Всього, тис. осіб	у тому числі за територіальними зонами, %				
		Північ	Центр	Південь	Схід	Захід
Кількість трудових мігрантів, всього у тому числі за країнами перебування	1476,1	5,7	9,2	8,9	18,8	57,4
Російська Федерація	710,3	6,4	10,8	12,1	32,89	37,9
Італія	198,3	7,0	2,0	3,2	6,5	81,3
Чеська Республіка	171,5	0,3	7,5	1,8	2,6	87,8
Польща	118,1	–	10,0	10,5	4,0	75,5
Угорщина	47,0	–	–	–	–	100,0
Іспанія	40,0	10,3	3,3	–	8,4	78,0
Португалія	39,0	–	18,8	2,6	–	85,6
Інші країни	148,3	13,6	17,0	144,6	12,5	42,3
Кількість трудових мігрантів, % до населення працездатного віку	5,1	1,7	4,1	3,0	2,9	12,9

мешканці західних регіонів (12,9% населення працездатного віку), найменше залучені до них жителі північних регіонів (1,7% населення працездатного віку). Найширший географічний спектр трудових міграцій мешканців західних регіонів (Волинська, Рівненська, Хмельницька, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Львівська області) пояснюється їх межуванням з багатьма європейськими країнами. Загалом вихідці з західних регіонів становлять переважну більшість трудових мігрантів – 57,4% їх загальної кількості. Поширеність трудових міграцій серед населення зазначених областей має глибокі історичні корені, оскільки ці регіони здавна характеризувалися як працenaдлишкові. Хоча майже третина (31,8%) трудових мігрантів із західних регіонів виїздили на роботу у Російську Федерацію, значна їх частина працювала в Італії (19,0%), Чеській Республіці (18,1%), Польщі (10,6%), Угорщині (5,5%). Мешканці північних (Чернігівська, Сумська, Київська, Житомирська області та м. Київ), східних (Харківська, Луганська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська області) та південних (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, АР Крим, м. Севастополь) регіонів виїздили на заробітки здебільшого до Російської Федерації (відповідно, 54,1%, 84,1% та 65,7% загальної кількості мігрантів з цих територій) та Італії (16,6%, 4,6% та 4,9%). З південних регіонів трудові міграції в незначних масштабах здійснювалися також у Чеську Республіку, Польщу, Португалію. Жителі центральної

частини України (Вінницька, Черкаська, Полтавська, Кіровоградська області) працювали переважно у Російській Федерації (56,0%), Чеській Республіці (9,7%), Польщі (8,5%), рідше – в Італії, Португалії та Іспанії (відповідно, 2,9%, 3,4% та 1,0% загальної кількості мігрантів з цих регіонів).

Отже, серед основних причин трудової міграції населення регіонів України, можна виділити наступні: високий рівень безробіття; низький рівень заробітної плати; недостатність робочих місць за фахом; значне скорочення деяких галузей виробництва; економічна нерозвиненість окремих регіонів або не повна їх переорієнтація на ринкову економіку.

В Україні проблеми міграції та її ролі в гармонізації розвитку регіону є предметом постійної дискусії. Адже ризики, породжені міграційними процесами населення на місцях, нині виходять в ранг національної безпеки держави. Тому для підвищення рівня контролю над міграційними процесами формування державної міграційної політики має будуватися на принципах: комплексності та системності; забезпеченні соціального захисту населення; формуванні ефективного механізму регулювання міграційних процесів. Держава зобов'язана підвищити рівень життя, збільшити кількість нових робочих місць, стабілізувати економіку, налагодити політичну ситуацію в країні.

Таким чином, для вирішення проблеми трудової міграції та подолання її негативних наслідків щодо ринку праці, є: розробка нормативно-правових документів, які б забезпечили можливість оцінки реальної ситуації на локальному, регіональному та загальнонаціональному рівні, сприяли б впорядкуванню міграційних потоків як у західному, так і у східному напрямках; прийняття цільових урядових рішень для прискорення стабілізації на окремих локальних, регіональних і національному ринку праці; оцінка трудових міграційних потоків з позицій комплексно-пропорційного розвитку території.

Список використаних джерел

1. Зовнішня трудова міграція населення України // Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – С. 27.
2. Иванов А.А. Анализ социально-экономических факторов трудовой мобильности [Електронний ресурс] / А.А. Иванов. – Режим доступу : <http://lib.socio.msu.ru/l/library>.
3. Державний комітет статистики України // http://www.ukrstat.gov.u/operativ/operativ2011/ds/kn/kn_u/kn1111_u.html
4. Позняк О.В. Проблеми формування міграційної політики України в сучасних умовах / О. В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – К., 2009. - №1 (11).